

Symbolske figurer i Nordiska museet.

Som svar på de spørgsmål, Gustav Vasa i anledning af reformationens indførelse opstillede til discussion, foreligger Povel Eliesens afhandling af 1528. Her hedder det angående brugen af billeder i kirkerne: »Når jeg bøjer krop og knæ for Jesu navns skyld, ikke gør jeg det for den røsts eller de bogstavers skyld, men for deres betydning. Så ærer vi heller ikke billeder for deres egen skyld, men for den betydning, der ligger i dem. — Vi falder på knæ ikke stok og sten til ære, men Gud hos stok og sten, som i nogen måde betegner det hellige. — Om nogen mand har de bøger, som han vil hellere se på end studere i, ikke skal man derfor brænde samme bøger, men han skal lære at bruge dem rettelig. Så skal man heller ikke berøve templet sine billeder og ornamenter, om de ikke sømmelig bruges, men det skal altid bedres, som brudt er, og ukyndige folk skulle lære rettelig brug af det, der kan tjene til efterfølgelse i tro, håb, kærlighed, tålmodighed, sagtomdighed, kyskhed, gavmildhed, afholdenhed, fromhed og mange andre dyder, til hvilke alle legemlige ting ikke

er andet end tegn og påmindelser, der skulle optugte os til åndelighed.»

Af fremragende katolske gejstlige er ofte udtalt en sådan anskuelse.¹ Denne var heller ikke fremmed for menigmand, når han stod overfor bibelske billeder som Abrahams offer, Daniel i løvekulen, de tre mænd i den brændende ovn og mange flere, der stadig er gæde igen fra den tid, da de blev fremstillede i Roms katterkomber, og til vore dage, da de males på julebonader (tapeter).²

Ikke alene overfor helgenbillederne, men også overfor de symbolske billeder var forholdet anderledes. Når den svenske bonde på sine bonader tegnede hjort, hare, ræv, bjørn, enhjørning, elefant, påfugl, pelikan og fugl Fønix, da anede han næppe, at disse dyr var kristelige sindbilleder.³

Gådefulde både for almuesmanden og den lavere gejstlighed var middelalderens symbolske tegn, der for største delen bestod af geometriske figurer. Deres betydning blev allerede i den ældste romerske kirke holdt skjult ikke alene for hedningerne, men også

¹ Således skriver pave Gregor I til biskop Serenus i Marseille: Du skulde ikke have sønderbrudt det, der var opstillet i kirken, ej for at tilbedes, men for at oplyse vankundige. Et er at dyrke et billede, et andet at drage lærdom af begivenheden, det fremstiller. Hvad skrift er for dig, der er lærd, er afbildninger for ham, som ikke kan læse; de vejleder den enfoldige og er tydelige beskrivelser for den, som ikke kender bogstaver.

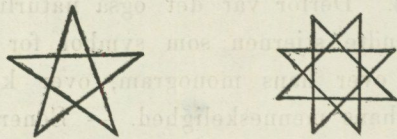
² Underet i Kana, som idelig er gengivet på disse bonader (Se *Samfundet för Nordiska museets främjande 1885*, og *Minnen från Nordiska museet*, B. I. H. 2 og B. II. H. 1), er allerede fremstillet i de første århundreder af vor tidsregning. På de ældste billeder ses dog kun én figur, Kristus, som berører vandkarrene med en stav. Selve bryllupsgildet er vistnok ikke afbildet før på 300-tallet.

³ Sammenstillingen af helligt og profant, der stadig kommer tilsyne såvel på kalkmalerierne i vore kirker som på bondetapeterne, hidrører fra den ældste kristne kirke, hvor den fremtræder ikke blot på kunsten, men også på litteraturens område. I slutningen af 300-tallet bliver den genstand for stridigheder mellem datidens fremragende mænd, og den lærde eneboer St Hieronymus, hvem den katolske kirke hædrer som »doctor in exponendis scripturis maximus«, opregner da en lang række af kirkefædre, hvis skrifter indeholder hedenske citater, her og der i sådan mængde, at man tvivlrådig spørger om, hvad der er mest beundringsværdigt: kendskaben til de klassiske forfattere eller kundskaben i den hellige skrift. Beviset for, at lån fra hedenske filosoffer er fuldt berettiget, søger han i Pauli breve, idet han fremhæver flere vers, som er citater, f. ex. af Epiménides: Tit. 1: 12; af Menander: 1 Kor. 15: 33. — Sluttelig kalder han sin ulærde modstander en tandløs gubbe, der misunder andre deres tænder, en muldvarp, som foragter gazellernes skarpe syn.

for de nyomvendte, som kun gradevis, efter lange og strænge prøvetider, blev oplyste om troens hemmeligheder.¹ Og i katolicismens glanstid var det kun de højere gejstlige, der havde adgang til omfattende studier af de mystiske figurer, som betegnede teologiens dogmer.

Selv datidens lærde tillagde disse tegn en magisk virkning, idet de troede, at man kunde herske over åndeverdenen ved hjælp af hellige navne og symboler. Intet under altså, at folkets store masse, der med sky ærefrygt betragtede »den sorte skole», anså sådanne figurer for skikkede til at skræmme vætter, trolde, hexe og andre onde magter.

Foruden de symbolske tegn, der havde gyldighed i kirken, benyttede almuen rundt om i Evropa adskillige, som var overlevende fra hedenskabet. Her i Norden findes de den dag i dag anseeligt tal anbragte på huse og bohaver samt på amuletter, som hænges på dyr og mennesker.²

En symbolsk figur, der tilskrives en bestemt person, er femoddestjernen, som også kaldes *hexefod*, *ellafod*, *ellakors*, *markors*, *penta-*

¹ Denne fremfærd støttede man til 1 Kor. 3: 2 og Hebr. 5: 12—14: »Jeg gav eder mælk at drikke, og ikke fast føde; ti da kunde I endnu ikke tåle den, ja I kunne endnu ikke.» »Ti skönt I efter tiden endog burde være lærere, have I atter behov, at man skal lære eder begyndelses-grundene i Guds ord, og I ere blevne sådanne, som have mælk behov og ikke hård føde. Hver, som får mælk, er uforfaren i den rette lære; ti han er et barn. Men for de fuldkomne er hård føde, hvilke ved forfarenhed have øvet sans til at skælne mellem godt og ondt.»

² I den ældste katolske kirke bar kvinder og børn en bulla, hvori der lå en amulet. Rige folk havde den af ædelt metal. Fattigfolk nøjedes med læder-

Fig. 1 og 2 (se oven). Pentalfa og oktalfa.

gramma, *pentagon* og *pentalfa*. Ifølge vidnesbyrd, der bekræftes af Aristofanes og Lukianos, hidrører den fra Pytagoras. Af ham og hans skole, siges der, blev den brugt som symbol for åndeligt og legemligt velbefindende og anvendt som lykønskningstegn i begyndelsen af breve.

Fra dette samfund, hvis love og vedtægter for største delen var udtrykte i sindbilleder, skal tegnet være gået over til mangfoldige af de gildeslav, hvis hemmelighedsfulde gudsdyrkelse gennem hele middelalderen var af så stor kulturhistorisk betydning. Derfra er det rimeligvis kommet til almuen, som idetmindste i Sverrig og Norge endnu anvender det.

Utænkeligt er det dog ikke, at den katolske menighed har forplantet sindbilledet fra oldtid til nutid. I hvert fald forekommer det ikke alene på kirkebygninger, men også på gravkors og kirkeinventarium; heller ikke savner det en plads i den kristelige symbolik.

I Jødeland var stjernen et sindbillede på den ventede Messias. Allerede i Bileams lovsang står der: »En stjerne udgår fra Jakob» (IV Mose bog 24: 17). Og i evangelierne hedder det: »Vi har set hans stjerne» (Matt. 2: 2). »Han skal skinne for dem, der sidder i mørke» (Luk. 1: 79). Derfor var det også naturligt, at den ældste kristne kirke anvendte stjernen som symbol for frelserens herlighed og satte den over hans monogram, over korset og lammet, sindbillederne for hans menneskelighed. — Senere hen, da symbolernes antal blev større, fik forskellige stjerneformer hver sin betydning. Pentagrammet, der kan tegnes med en zigzaglinje, blev da betragtet ikke alene som afbildning af en stjerne, men også som billede af lynet, og i denne dobbelte egenskab blev det knyttet

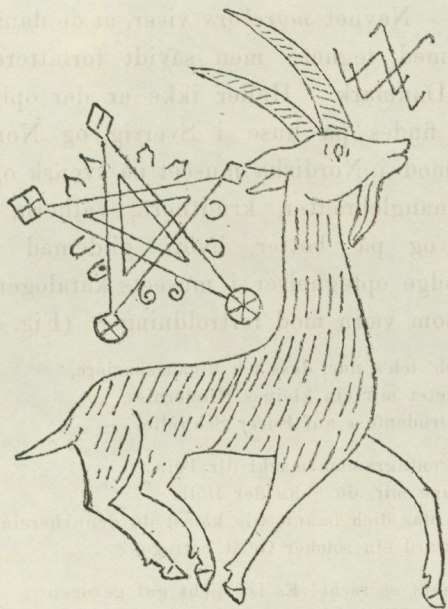
kapsler. Gamle kunstnere har ikke sjældent afbildet Eva med bulla. — Som amuletter tjente i oldtiden også cirkelformede metalskiver med tegn, abrakadabra og andre indskrifter. Kirkefædrene kæmpede ivrigt for at få de hedenske former ombytte med kristelige.

I Nordiska museet findes en læderpose, »troldpose» (nr 23,124), hvori der ligger en lille pind. Den har været anbragt i en tærskel og hidrører fra Stenby, Munktorps sn, Skrøvvinge hd, Vestmanland.

Se iøvrigt *Samfundet för Nordiska museets främjande* 1886. S. 19. *Ellakors i Skåne*.

til flere skriftsprog i Johannes evangelium. Således til 1 kap. 5 v.: »Lyset flammede i mørket; men mørket blev ikke brudt»; til 8 kap. 12 v.: »Jeg er verdens lys; hvo, som følger mig, skal ikke vandre i mørket», og til 14 kap. 6 v.: »Jeg er vejen, sandheden og livet».

I Roms katakomber findes det ældste bekendte kristne pentagram på et vildsomt sted, vistnok anbragt for at vejlede vandrings-

3. Ornament fra en »knäppäska»,
fra Järeda sogn i Småland.

$\frac{3}{4}$ af nat. størr.

Origin. i Nordiska museet.

manden, som søgte en udgang. Hvor talende det har været i disse omgivelser, får vi et indtryk af, når vi i St Hieronymi forklaring til profeten Ezekiel læser det sted, som omhandler hans ungdomsvandringer mellem apostlernes og martyrernes grave. Der, siger han, fyldtes sindet med rædsel under den knugende tavshed, som herskede i de dybe underjordiske gange, hvor alle vægge var

fulde af lig, og hvor et rugende mørke kun hist og her blev brudt af en svag dæmring fra snævre klipperifter.

Profaneret blev symbolet af almuen, som gjorde det til troldtegn. Tyskerne, der kaldte det »*Drudenfuss, Alfenfuss, Elfenkreutz*», anbragte det — for at skræmme onde ånder — på værtshusskilte, på vugger og ved indgangsdøre. Mest bekendt er det fra første del af Goethes *Faust*, hvor det i tredje optrin omtales som tegnet på studerekammerets dørtærskel og følgelig som hindring for Mefistofeles' bortgang.¹ — Navnet *markors* viser, at de danske tidligere har været fortrolige med tegnet; men såvidt forfatteren ved, bruges det ikke mere i Danmark. Heller ikke er der oplysninger om, at »femoddestjernen» findes på huse i Sverrig og Norge; ofte forekommer den derimod i Nordiska museet på svensk og norsk bohaver, på julebonader, manglebrætter, krudthorn, valhorn, smørformer, på kreaturerne's æg og på bøtter, hvori gildemad transporteredes. Figuren bruges ifølge optegnelser i museets kataloger den dag i dag af smålændinger som værn mod fortroldning.² (Fig. 3.)

¹ *Mephist.* Gesteh' ich's nur, dass ich hinausspaziere,
Verbietet mir ein kleines Hinderniss,
Der Drudenfuss auf Eurer Schwelle. —

Faust. Das Pentagramma macht dir Pein?
Ei, sage mir, du Sohn der Hölle,
Wenn das dich bannt, wie kamst du denn herein?
Wie ward ein solcher Geist betrogen?

Mephist. Beschaut es recht! Es ist nicht gut gezogen;
Der eine Winkel, der nach aussen zu,
Ist, wie du siehst, ein wenig offen.

Faust. Das hat der Zufall gut getroffen!
Und mein Gefangner wärest denn du?
Das ist von ungefähr gelungen!

Mephist. Der Pudel merkte nichts, als er hereingesprungen,
Die Sache sieht jetzt anders aus;
Der Teufel kann nicht aus dem Haus.

² På figur 8 forekommer tre figurer, som sandsynligvis hidrører fra et misforstået oktalfa. — I lighed med pentalfa og oktalfa kan der i et træk tegnes et ubegrænset antal af manglekantede stjerner; ifølge matematikeren K. C. F. Krause 7 forskellige med 19 kanter, 14 med 31 kanter og 49994 med 99991 kanter. — Ikke få former er benyttede af astrologerne.

Livets træ — sindbillede for paradishaven — forekommer på de ældste indiske kunstværker. Og lige til vore dage har inderne gengivet det. Følgelig er der mange afbildninger af symbolet i Kensington-museets samlinger, som på dette område udgør grundlaget for forfatterens undersøgelser.

Skønnest er det på tapeterne, hvor fremstillingen tydeligst bærer præg af naturstudium. Der ser man forgrundsbilleder fra bredderne af Ganges, hvor rørplanternes leddelte stængler vikler sig netformigt i hinanden, hvor sumpfuglene sluger krybet, som der har hjemme, hvor vadefuglene henter sig en dræt blandt flodens fisk og skildpadder, hvor man endogså har afbildet ferskvandssneglene, som spadserer på vandskorpen med kroppen nede i vandet, så kun den opadvendte fodsål er synlig. Der finder man prospekter fra Himalajas dale, hvor mangfoldige alperoser voxer som slyngplanter og danner hængende haver i kæmpetræernes

Fig. 4 (se oven). Ornament fra et telt, kashmirarbejde. Origin. tilhører prinsen af Wales.

grene, idet de blander deres løv og deres blomsterflor med træernes eget. Strålende fugle sidder på kvistene, skinnende sommerfugle og sirlige, flyvende øgler flagrer omkring. Aberne klatrer i træerne og elefanterne vandrer på klipperne; hjorte og antiloper springer gennem skoven. Man har ikke engang forsmået at afbilde sådanne former som træsvampe på forskelligt udviklingstrin, snart med frugtsporer i knop, snart med modent støv, der ser så let ud, som skulde det flyve bort med første vindpust.

På andre indiske genstande, f. ex. på dragter og smykker, er derimod livstræet langt mere stiliseret. (Fig 4.) Her forekommer i almindelighed en stræng geometrisk form med fine, buede grene og cirkelformede blomster, der ikke uden grund er sammenlignet med et springvand spillende med gyldne kugler.

Ved handelsforbindelser førtes symbolet allerede i ældgammel tid vesterpå til folkene ved Middelhavets kyster, men der tabte afbildningen i den grad sit yppige tropiske præg, at den endogså blev forvandlet til et så simpelt linjeornament som det, der ses på de første tavler af Schliemanns atlas over trojanske oldsager.

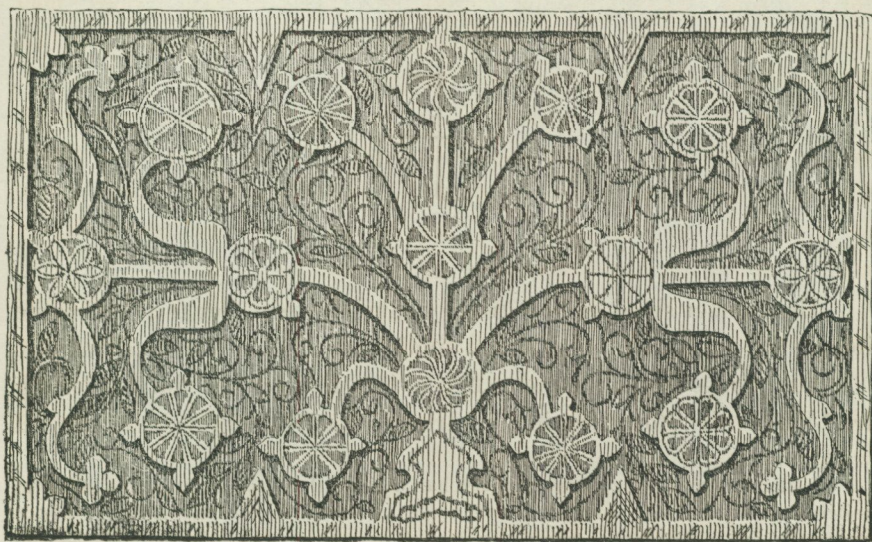
Da sindbilledet blev kristeligt, fik det mange former med forskellige betydninger. Forsøg på at forklare de ofte naive fremstillinger er i de fleste tilfælde ørkesløse.

Kun sjældent er vi så heldigt stillede som overfor livstræet i det sigil, der hidrører fra Lunds erkebisp, Birger Gundersen (1497—1519). Her har vi nemlig hans eget ord for, at en lind er valgt for derved at betegne hans hjemstavn, Lindeberg i Nørre-Halland, at de fem grene og de fem roser, der smykker træet, skal være billeder på Kristi fem vunder, »som strømmede med hans rosenblod», samt at de ti Guds bud betegnes ved grenenes ti blade, treenigheden ved stammens tre rødder.

Hyppig blev livets træ sammenstillet med »dødens træ» (kundskabstræet). Her og der bærer livstræet hostier, dødstræet æbler. I Triers domkirke, på graven, som gemmer erkebiskop Heinrich v. Vinstingen († 1286), er det første fremstillet med frodigt løv, der omslutter mangfoldige englehoveder, det sidste med visne grene, hvis frugter er dødningshoveder.

Ikke få bibelsprog i det gamle testamente er satte i forbindelse med dette symbol.¹

Af det ny testamente anføres det 18de vers i det 16de kapitel af Matthæi evangelium: »Du er Petros, og på denne klippe vil jeg

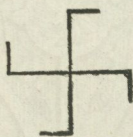

5. Ornament fra et skrin,
fra Lesje i Gudbrandsdal, Norge.
Omtr. $\frac{1}{5}$ af nat. størr.
Origin. i Nordiska museet.

rodfæste min kirke.» Hvor disse ord dannede udgangspunktet, blev sindbilledet fremstillet som et træ voxende på en fjældtop.

¹ Således Psalm 1:3: »Ti han skal være som et træ, der er plantet hos vandbække, som giver sin frugt i sin tid, og hvoraf ikke et blad affalder, og alt, hvad han gjør, skal han få lykke til.» Psalm 92:13—15: »Den retfærdige skal grønnes som et palmetræ, han skal voxer som et cedertræ på Libanon. De, som er plantede i Herrens hus, de skal grønnes i vor Guds forgårde. De skal endnu bære frugt, når de er gråhædede; de skal være saftige og grønne.» Jerem. 17: 7—8: »Velsignet er den mand, som forlader sig på Herren, og hvis tillid Herren er; ti han skal være ligesom et træ, plantet hos vand, og som udskyder sine rødder hos en bæk, han skal ikke frygte, når der kommer hede, og hans blad skal være grønt, og han skal ikke sørge, når et tørt år (kommer) og ikke lade af at bære frugt.»

Just dette billede (fig. 5) er gengivet på et fæstmøskrin¹, som findes i Nordiska museet og hidrører fra Gudbrandsdalen i Norge. Desuden forekommer livstræet på billeder fra Småland.²

Hagekorset synes at høre til de symbolske tegn, der først er komne ibrug. Og næppe har noget andet sindbillede fået en større udbredelse.

Det findes både i Asien, Afrika og Evropa, og det breder sig fra Japan til Storbritannien og Irland, fra Middelhavets kyster til

¹ Blandt svenske og norske bønder har det indtil de senere år været skik, at bejleren overrakte sin vordende brud nogle gaver: silkeklæder, smykker, skeer, bægere m. m. — Sådanne sager var lagt i pyntelige skrin, der kaldes fæstmøskrin. Af disse ejer Nordiska museet ikke få. De pragtfuldeste, som er beklædte med udhamret messingblik, leder tanken hen på nogle strofer i en bekendt folkviser:

»Ack, om vi kunde till sammans komma,
och du vore vännen min,
och jag allra kärasten din,
du ädela ros och förgyllande skrin!»

² I det livstræet blev symbol på den hellige almindelige kirke, fik det samme betydning som den gyldne rose. Lige fra 1000-tallet er denne årlig af paven indviet på fjerde søndag i fasten under bøn til Kristus »markens blomst og dalens lilje». Når den overrækkes til katolske fyrster bruges endnu den gamle tiltale, hvori det hedder: Tag denne rose, der er sindbillede på Jerusalem her og hisset, på den stridende og den sejrende kirke.

Derved kom der så en forbindelse mellem blomsterne på livstræet og de rosensymboler, der fremkom i forskellige, dels kirkelige dels profane samfund af rosenkransbrødre, som i tidligere tid var særlig talrige i Mellemeuropa.

Også under form af en palme — egentlig martyrerens symbol — forekommer livstræet nu og da. Således på den frise af brændte sten, der smykker Nørunde kirkes kor (Lolland), som skal være opført i 1200-tallet. Der er det fremstillet sammen med hammeren, nøglen, vinklen og vistnok kuben.

Fig. 6 (se oven). Hagekors.

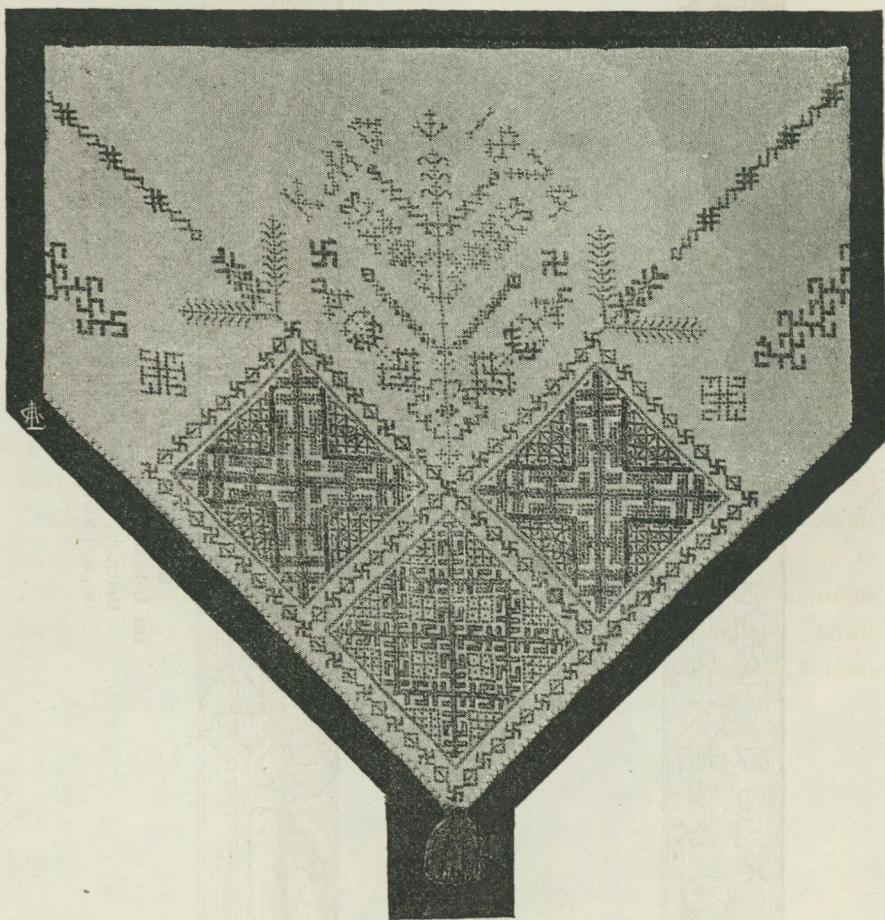

7. Manglebræt
fra Djura kapellforsaml. i Dalarna.
Omtr. $\frac{1}{3}$ af nat. størr.
Origin. i Nordiska museet.

8. Manglebræt
fra Leksands sogn i Dalarna.
Omtr. $\frac{1}{3}$ af nat. størr.
Origin. i Nordiska museet.

det nordlige Skandinavien. I anseligt antal forekommer det ikke alene på de ældste indiske, trojanske og græske oldsager; men også på genstande fra den nordiske bronze- og jernalder.

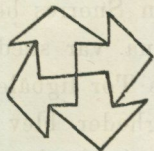
9. Halsklæde
fra Leksands sogn i Dalarna.
Omtr. $\frac{1}{3}$ af nat. størr.
Origin. i Nordiska museet.

En ikke ringe literatur angår dette symbol, og om dets betydning er der opstillet mange sindrige hypoteser; men ingen af

disse synes at være tilfredsstillende. Hidtil dags er der kun enighed om, at det er benyttet for at skabe lykke og afværge ulykke. Nordiske arkæologer knytter hagekorset både til Odin og til Tor; henholdsvis opfatter de det som sindbillede for stadigt kredsløb og som afbildning af korslagte træstykker, der blev benyttede ved antændelse af gnidild.¹

Afbildninger fra katakomberne viser, at kirken allerede i de første århundreder har optaget dette kors blandt sine symboler, og mangfoldige eksempler godtgør, at det i middelalderen atter og atter har fået plads på kirker og kirkesager. Nogle forskere siger, at det her er et *cruz dissimulata*, andre bestrider denne mening.

På profane genstande forekommer hagekorset hyppigt. Som bomærke er det almindeligt. I Sverrig findes tegnet på Ornæshuset, hvor det er anbragt både ved indgangsdørene og på gavlenes bjælkehoveder. Der er det sandsynligvis et profylaktisk tegn, som skal skræmme hexe og trolde. Mange andre steder er det sikkert kun et ornament. I Nordiska museet ses det på adskillige genstande. Blandt disse skal særlig fremhæves et udmærket smukt jemtelandsk tapet, som er vævet af rød, blå og hvid uld, i et middelalderligt mønster, hvor hagekors i stor mængde forekommer sammen med træer og flakørne. Nævnes skal desuden nogle genstande fra Dalarna; manglebrætter fra 1600- og 1700-tallet (fig. 7 og 8) samt klædningsstykker fra vore dage (fig. 9).

Et ejendommeligt hagekors, som bestaar af fire sammenstillede hammertegn, kendes fra Dalarna. (Se fig. 7 og 8.)

¹ Ifølge svenske og danske beretninger blev gnidild her i Norden antændt i en dørstolpe eller dørtærskel, ikke i korslagte træstykker.

Fig. 10 (se oven). Hagekors bestående af fire sammenstillede hammertegn.

Hammertegnets forekomst indskrænker sig til et snævert område. Udenfor Skandinavien er det kun fundet et par gange og da under sådanne omstændigheder, at der er sandsynlighed for, at det hidrører fra nordboer. Derimod ses det ikke sjældent i Skandinavien, dels optræder det blandt oldtidens hængesmykker, dels er det inristet på hedenske runestene; ja selv på en dansk døbefont er der udhugget tegn, som anses for Torshamre. Grunden til, at Torshamre fra en senere tid ikke forefindes i stort antal her i Norden, er rimeligvis den, at hammertegnet er sammensmeltet med nærstående korstegn.

11. »Fattigklubba»
fra Mo sogn i Helsingland.
 $\frac{1}{4}$ af nat. stør.
Origin. i Nordiska museet.

I en antikvarisk undersøgelse om *Nordboernes Gudedyrkelse og Gudetrol i Hedenold* har dr Henry Petersen udførligt omtalt Torshammerens brug ved de vigtigste begivenheder i det daglige liv, særlig ved bryllup og jordefærd. Som det fyldigste vidnesbyrd fremdrager han stroferne i Hamarshejmt.

Berið inn hamar,	Bærer ind hammeren,
brúði at vígja;	bruden at vie;
leggið Mjöllni	lægger Mjølner
i meyar kné;	i møens skød;
vígið okkr saman	vier os sammen
Várar hendi.	med Vars hånd.

Dernæst fremhæver han Snorres beretning om Baldurs balfærd, hvor det siges, at da Nanna var stædet til hvile ombord, side om side med sin husbond, viede Tor ligbålet med Mjølner.

Fra de store højtideligheder blev den hedenske hammer fortrængt ved kristendommens indførelse; men ved forskellige andre lejligheder vedblev den dog at være af betydning. Såvel af landsbyers gildesskrå som af købstæders lavsartikler ser vi, at oldermandens værdighedstegn var en hammer; de tre gange gentagne mystiske slag lød ved alle sammenkomster. Helt er skikken endnu ikke uddød. Selv i private stockholmske foreninger styres jo endnu

forhandlingerne med en hammer; at gengive denne sin gamle form vilde være rosværdigt. For Sverrigs bønder har hammeren lige til vor tid haft symbolsk betydning. Fra forskellige egne af landet, særlig fra Dalarna, har Nordiska museet samlet landsbyhamre (fig. 11), der som et slags budstikker blev sendt fra gård til gård; de hyppigste tilkendegav forpligtelsen til efter tour at »made» skolemestre og tiggere.

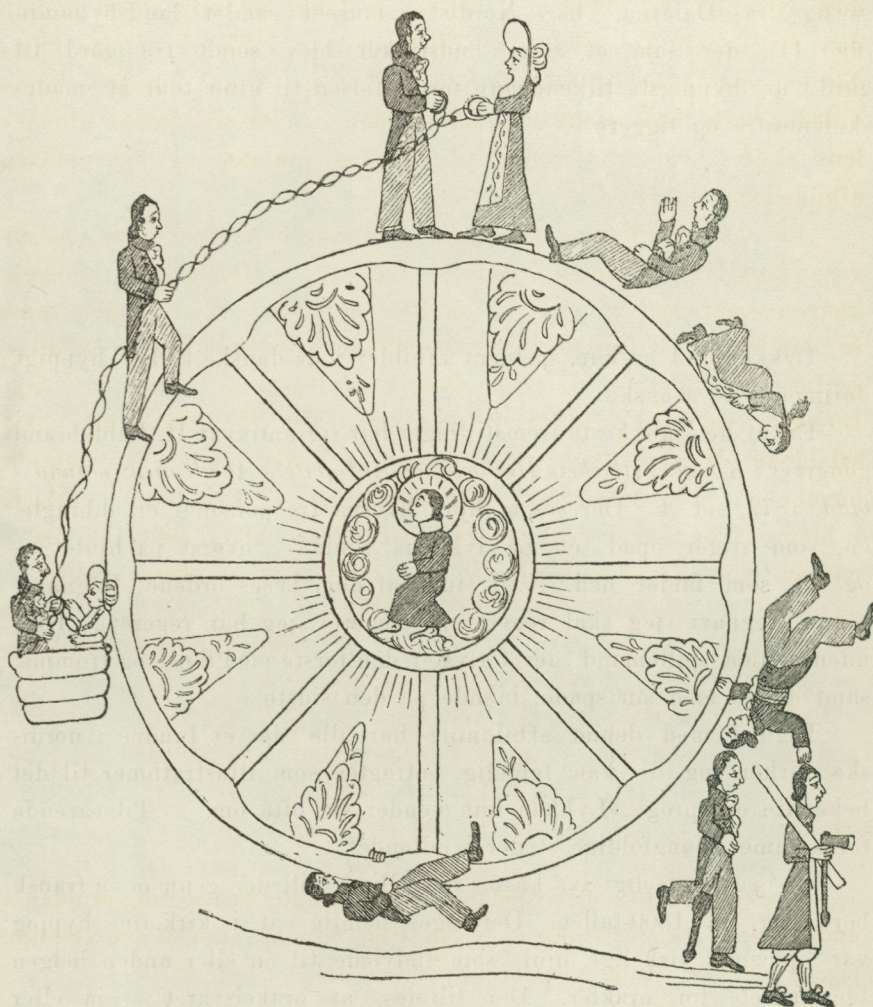
Lykkehjulet er kun sjældent afbildet i de danske kirker, hyppigt derimod i de svenske.

En af de smukkeste fremstillinger har rigsantikvar H. Hildebrand gengivet i *Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitets Akademiens månadsblad*, 1879, sid. 4. Der ses et hjul, hvorpå tre personer er anbragte, én, som stiger opad, én på lykkens tinde — øverst på hjulet — og én, som falder ned. Ved siden af dem læses ordene: Regnabo, regno, regnavi (jeg skal regere, jeg regerer, jeg har regeret). Desuden ses en spillemand, der forlyster den første med fløjte og tromme, samt døden med sin spade, biende på den sidste.

Lighed med denne afbildning har alle, der er fundne i nordiske kirker, og de kan følgelig betragtes som illustrationer til det bekendte ordsprog: »Lykken hun vender sig ofte om.» — Tilsvarende forekommer mangfoldige steder i udlandet.

Et ejendommeligt lys kastes over disse billeder gennem en fransk beretning fra 1300-tallet. Der siges nemlig, at i kirkerne hyppig var ophængt virkelige hjul, som indviede til en eller anden helgen blev ansete for orakler. Der tilføjes, at orakelsvaret — ja eller nej — indhentedes ved at anbringe en kridtstreg på et sådant hjul og snurre det rundt; svaret var gunstigt, hvis mærket sad højt, når redskabet atter stod stille.

Sikkert med rette har man tillagt denne skik ældgammel op-
rindelse og anført den som et af beviserne for, at dybt rodfæstede

12. Lykkehjulet,
vægdekoration fra Rättviks sogn i Dalarna.
Omtr. $\frac{1}{8}$ af nat. størr.
Origin. i Nordiska museet.

hedenske sædvaner af den katolske kirke blev optagne så godt som uforandrede.

På omforminger af lykkehjulet i kristelig ånd foreligger dog eksempler fra Tyskland, hvor den tanke er udtrykt, at midt i den forgængelige verden står frelseren som »alfa og omega, ham, der er, var og kommer» (Joh. åbenb. 1:8, 4:8, 11:17). I disse sindbilleder er hjulets midte ualmindelig stor, og der ses Jesus i himmels skyer; som modsætning til ham er profeter og evangelister afbildede på hjulfølgen.

En sammenblanding af de to ovennævnte motiver findes på en vægdekoration i Nordiska museet (fig. 12). Her sidder himmelkongen omkranset af skyer i midten af hjulet; men på dets rand er der moderne fremstillinger af lykkens vekselspil. At disse særlig har tildraget sig opmærksomheden, ses af påskriften: »Om Lickones Iul. När Iullät Wänder Sig. Då är Lickan all.» De afbildede dragter består for mændenes vedkommende af højrøde buxer og blå livkjoler med forgyldte knapper; kvinderne er klædt i blegrodt og har bredskyggede hatte. Morsomt er malerens forsøg paa at fremstille et hejseapparat fra sin hjemstavns bjærgværker.

REJNHOLD MEJBORG.

Grundlaget for ovenstående sammentrængte fremstilling er dannet under nogle måneders studier i Nordiska museet. For al den velvilje, jeg der mødte, bringer jeg min varmeste tak.

Af trykte kilder støtter artiklen sig til:

I. ROMILLY ALLEN: *Early christian symbolism in Great Britain and Ireland.*

JOSEPH ANDERSON: *Scotland in early christian times.*

G. BIRDWOOD: *Indiens Kunstindustri.* Ovs. af C. NYROP.

FR. BOCK: *Geschichte der liturgischen Gewänder des Mittelalters.*

I. V. BROBERG: *Bidrag från vår Folkmedicins Vidskepelser.*

- P. CH. CAHIER: *Nouveaux Mélanges d'Archéologie*.
- H. DÜNTZER: *Goethes Faust*.
- C. EICHHORN: *Svenska Studier*.
- G. ENGELHARDT: *Jernalderens Gravskikke. Årbøger fr. nord. Oldk. o. Hist.* 1881. Samme forf.: *Kong Gorms og Dronning Thyras Mindestene i Jellinge. Årb.* 1876.
- JAC. GRIMM: *Deutsche Mythologie*.
- HANS HILDEBRAND: *Lyckans hjul. Vitterhets Akademiens månadsblad.* 1879. Samme forf.: *Målningarna i Valö kyrka i Roslagen. Månadsbl.* 1878. Samme forf.: *Nyfunna medeltidsmålningar. Månadsbl.* 1878, 1879. Samme forf.: *Sveriges Medeltid. Samme forf.: Målningarna i Ösno kyrka. Månadsbl.* 1872. Samme forf.: *Tors hammare. Månadsbl.* 1872, 1874.
- I. KORNERUP: *Lykkehjulet. Årb. fr. nord. Oldk. o. Hist.* 1887.
- F. KRAUS: *Real Encyclopædie der christl. Alterthümer*.
- KARL CHRIST. FRIED. KRAUSE: *Kunsturkunden*.
- A. G. LANGE: *Schriften und Reden*.
- PETER LEIPALT: *Hieronymus. Bibliothek der Kirchenväter*.
- G. LOEPER: *Goethes Faust*.
- I. B. LÖFFLER: *Danmarks romanske Kirkebygninger. Samme forf.: Hedske-symbolske Tegn på middelalderlige Monumenter. Ude og Hjemme.* 1881.
- WILHELM MANNHARDT: *Germanische Mythen*.
- LUDVIG MÜLLER: *Det såkaldte Hagekors's Anvendelse og Betydning i Oldtiden. Vidensk. Selsk. Skr. R. 5. B. 5.* Samme forf.: *Religiøse Symboler. Vidensk. Selsk. Skr. R. 5. B. 3.*
- FRIEDRICH MÜNTER: *Sinnbilder der alten Christen*.
- OTTE: *Handbuch der kirchlichen Kunst-Archäologie. Samme forf.: Zeitschrift für christl. Archäologie*.
- HENRY PETERSEN: *Geistlige Sigiller. Samme forf.: Om Nordboernes Gudsdyrkelse og Gudetro i Hedenold*.
- FERDINAND PIPER: *Mythologie der christl. Kunst*.
- ROSSI: *Bullettino di Archeologia christiani*.
- HEINR. SCHLIEHMANN: *Atlas trojanischer Alterthümer*.
- VICTOR SCHULTZE: *Die Katakomben*.
- C. E. SECHER: *Poul Eliesens danske Skrifter*.
- SOTZMANN: *Zur älteren Kupferstickkunde. Deutsches Kunstblatt* 1850.
- I. STOCKBAUER: *Kunstgeschichte des Kreuzes*.
- WETZER und WELTE: *Kirchen-Lexicon*.

R. M.

